

Projecció Hispànica de Ramon Berenguer IV: Gloriossissimi Nitoris Hispaniae

LLUIS DOMINGO FIGUEROLA

Si en aquesta intitulació substituïm «NITORIS» per una de les seves equivalències: brillantor, claretat, llustre, resplandor, formosor, elegància, etcètera, ens trobem amb una de les denominacions més insòlites i excepcionals que es donen en els Regnes medievals cristians i creiem que possiblement ÚNICA. Hem de fer esment de que a part del gran significat de NITORIS, aquest ve referit a una persona que és un membre de la HISPANIA, amb totes les implicacions i derivacions que aital topònim inclou en aquesta època. Per nosaltres, això és una confirmació de l'enlairada posició que el comte Ramon Berenguer IV tingué dintre dels reis i prínceps peninsulars.

Villanueva en la seva obra,¹ va donar a conèixer —entre molts d'altres— tres pergamins que fan referència a una «*Donatio locis Vallis clarae*». En el primer d'ells, Ramon Berenguer IV fa la cessió de Vallclara als premonstratenses de Montis Flabonis, lloc de la «Gallia Bèlgica», amb la finalitat de que aquesta ordre construeixi un monestir en dit indret. El segon és una donació d'aquest monestir a l'església de Tortosa feta pel Prior del mateix. El tercer amb data de 1158, és l'autorització de Ramon Berenguer IV feta poc després del segon, en que ratifica la mateixa.

En el primer d'aquests pergamins —any 1149— és on trobem la següent intitulació: «*Domino Raymundi Berengarii, comites Barchinon, regnique principis Aragonensis et gloriossissimi NITORIS Ispaniae.*» Aquesta intitulació no es pot considerar buida i sense cap suport, ja que dos anys després —1151— el comte es reuneix amb Alfons VII l'Emperador en el lloc de Tudellèn, on es conclou el tractat del mateix nom, i que segons Menéndez Pidal és el primer compromís entre monarques cristians, en el que es produeix el primer repartiment de les influències damunt les futures conquestes que es farien en els territoris que en aquell moment estaven dominats per els musulmans.

Política Hispànica

A la mort de Ramon Berenguer III el seu fill Ramon hereta els comtats de Barcelona, Vic, Girona, Besalú i Cerdanya. El jove comte apaivaga dits dominis i comença a intervenir en la política peninsular, car de moment ha quedat aturada la seva actuació a l'Occitània, ja que el comtat de Provença l'ha heretat el seu germà Berenguer Ramon. L'any 1134 va morir Alfons I d'Aragó i comença la qüestió successòria. Alfons VII va ocupar el «*Regnum Cesar-augustarum*», o sigui la vall de l'Ebre, juntament amb les poblacions de Tarassona, Calatayud, Daroca i la capital Saragossa.² Després infeuda dit Regne a Garcia Ramírez i poc més tard es corona Emperador i li retren vassallatge el comte Ramon Berenguer IV i Garcia Ramírez entre molts d'altres.

Tot aquest problema no s'acaba de resoldre perquè la Santa Seu vol que es compleixi el testament d'Alfons I, però els aragonesos recolzen a Ramiro II, germà del Bataller, qui no havia renunciat a la corona. Del seu casament tenia una filla: Peronella, mitjançant la qual va resoldre el problema de la seva renúncia al tron i poder regressar després al seu monestir. L'any 1136 es dirigí a Alfons VII, que li retornà Saragossa a canvi del seu vassallatge, a l'ensems que es concertà l'enllaç matrimonial de Peronella amb el seu fill Sanç. Aquesta solució no era de la complaença dels aragonesos ni del Papat, que insistia en que el Regne d'Aragó pertanyia a les Ordres militars. Finalment es va trobar una bona sortida: que les esponsalles de Peronella es celebressin amb Ramon Berenguer IV, Comte de Barcelona i CAVALLER del TEMPLE.

Ramon Berenguer, Príncep d'Aragó

L'any 1137 es varen portar a cap els esponsalícis i Peronella va rebre el Regne d'Aragó amb el títol de «Regina», mentre que la potestat real va passar a Ramon Berenguer, que l'any 1140 va arribar a un acord amb les Ordres del Sant Sepulcre i de Jerusalem. L'any 1143 també els Templaris varen rebre alguns castells d'Aragó per una avinença similar. Per fi l'any 1158 el Papa Adrià IV confirmà a Ramon Berenguer en la possessió de tots els territoris que el testament d'Alfons I havia deixat a les Ordres militars.

El problema de la intitulació de Ramon Berenguer s'inicia en el mateix moment en que comença a regnar a Aragó, ja que en aquell moment la Santa Seu no el reconeix com a Rex, sinó com a Príncep. El comte català mai va fer ús del títol de Rei, ja que aquest no s'emprava pels comtes de Barcelona que utilitzaven els de «dux», «prínceps», o bé de «marchio». Això era degut a que la terra que posseïen no era reial, però ells no deixaven d'ésser reis de dita terra. Tan sols es coneix un document publicat per Bofarull i guardat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en que per única vegada durant el domini dels comtes, Ramon Berenguer I va emprar el REX. Fou en ocasió de la donació del castell de Barberà a Ermengol III, comte d'Urgell.³

En els seus documents Ramon Berenguer va adoptar la fórmula: «imperante», «dominante» o alguna similar. Seguidament enumera les seves possessions i en algunes ocasions anteposa Barcelona a Aragó: «regnante comite Barchinonensi in Barcelona et in Aragonie et in Ripacurcia et in Superarvi», diuen alguns documents publicats per Lacarra. Altres voltes, tan sols fa ús

del títol de comte en circumstàncies anàlogues: «*Barchinonensium comiti, Aragonisque comiti*», com en el pergami de la infeudació del castell de Vernel⁴ L.F.M., any 1159, n.º 804.

Aquest fet també es reflecteix en els comentaris de l'època i així la «Crònica Pinatensi»: «Aragonenses enim noluerint quod se intituled regem Aragonum.» Desclot posa en llavis del comte el següent comentari: «Car yo son ara hu dels millors comtes del mon e si era apellat Rey, no seria dels majors ans seria dels menors.» També en la Història del Languedoc de Vic i Vassete es recull una opinió molt similar manifestada per Ramon Berenguer a Guillèn de Neubrig. Aquesta circumstància es corregeix en el regnat del seu fill: «Domino Ildefonso, Aragonensium regi, Barchinonensium comiti» (publicat per Ubieto).

Encara que existeixin aquestes opinions manifestades per Cròniques escrites poc després, la manca de que Ramon Berenguer IV s'intitules REX prové de l'actitud de la Santa Seu que mai el va reconèixer com a tal. Aquesta és l'opinió de Kehr que està recolzada en que tampoc a Garcia Ramírez de Navarra se li va donar per el Papat el títol de Rex sinó que tan sols se l'anomena «dux» i així continua en els seus successors. La gènesi és que cap dels dos va actuar d'acord amb el testament d'Alfons I i si en contra de les Ordres militars, encara que aquestes i després el Papat arribessin a una avinentesa en el cas del comte català.

Ramon Berenguer, home pragmàtic, sense orgull, no es va voler enfrontar amb la Santa Seu per aquesta qüestió, de la mateixa manera que tampoc li va importar retre vassallatge a Alfons VII i més tard a Sanç III per la infeudació del regne «Cesaraugustano», ja que va considerar que aquesta particularitat —d'un gran valor des del punt de vista jurídic— no el tenia en la pràctica i que en qualsevol moment es podia anul·lar, tan més si era acomplat d'un gran poderiu militar i polític.

Conquestes de Ramon Berenguer

L'any 1148 el comte va atacar Tortosa i a finals del mateix la va conquerir. Després va escometre les poblacions de Lleida, Fraga i Mequinença, que també se li varen retre, així com va netejar de musulmans la serralada de Prades i ocupà Siurana. Aquestes accions es trasllueixen en les intitlacions, ja que a partir d'ara seran com la que hi ha en el tercer document de la donació de Vallbona i del que abans hem fet esment. Diu: «Raymundus comes Barchinonensis, Princeps Aragonensis, Ilerdae ac Dertusa Marchio.»

Creiem que és en aquest moment quan se li pot aplicar el títol de «*Ispaniae subiugator*» que li dona el seu nét Pere el Catòlic en un document publicat per Valls i Taberner al atorgar un privilegi a la ciutat de Lleida. És un significat idèntic al de «*subiugator Hispaniae*» que es troba en els Usatges referit a Ramon Berenguer I i que en la versió en romanç és equivalent a «apoderador de España». Té un sentit semblant al que Antoni Canals dona a Aníbal després de la conquesta de península en que el qualifica de «subyugador de España».⁵

Enlairament dins la Hispània

A poc de començar a regnar a Aragó, Ramon Berenguer IV va anar a Carrión a veure Alfons VII i li va retre vassallatge per el «Regnum Cesar-augustano». Uns anys més tard prepara juntament amb forces de Gènova i Pisa un atac a les Balears. Al assabentar-se que en aquell moment Alfons VII promou una Creuada contra Almería, desisteix d'anar contra les illes i juntament amb pisans i genovesos ajuda a l'Emperador, recolzant l'expedició militar que va conquerir dita població.

L'any 1150 el comte va efectuar la unió matrimonial amb Peronella —que ja era núbil— i poc després es reuneix amb Alfons VII a Tudellèn, que en aquell moment era un petit castell i ara és un lloc desert i abandonat en els límits dels regnes de Castella i Aragó.

Els dos monarques conclouen un tractat d'amistat i de col·laboració enfront de Navarra i dels musulmans. Com ja hem fet esment, en Menéndez Pidal diu que el mateix té «el carácter de un reparto total de la España musulmana» (any 1151). En aquest tractat, ambdós monarques es proposen fer la guerra a Navarra i als àrabs i fan la distribució de les futures conquestes. L'Emperador concedeix al Príncep d'Aragó les comarques del Llevant, amb les ciutats de València i Dénia així com també el regne de Múrcia. Ramon Berenguer devia retre vassallatge per aquestes noves possessions tant si les conqueria sol, com amb l'ajuda castellana.

Valdeavellano² comenta que «El Imperio hispánico llegaba por aquellos años a la consolidación de la supremacía del Emperador sobre toda España». Aquesta opinió reflecteix la veritat, encara que no tota, ja que no fa esment d'un fet importantíssim: l'Emperador fa un tracte amb un dels seus vassalls, de tu a tu en el sentit militar, encara que no en el jurídic. Suárez⁶ emet una opinió similar a la de Valdeavellano, però va més enllà i arriba al fons de la qüestió: «Era la culminación del Imperio al par que su índice de debilidad.» Aquesta debilitat prové i és una conseqüència de l'enlairament i del poderiu militar i polític del comte català. Si l'any 1151 Ramon Berenguer IV no dominés tot el llevant cristià, amb uns països plens de vitalitat corroborada amb les conquestes de territoris que arrodoneixen i avancen les fronteres dels seus Regnes, a l'ensems que té una gran influència política a l'Occitània, l'Emperador mai hauria fet un pacte en aitals condicions amb qui era el seu feudatari, ja que era precís fer concessions a fi de que fos recolzat i d'aquesta manera consolidar el seu Imperi.

Ramon Berenguer no pot manifestar el seu poder en les intitlacions, ja que jurídicament li estava vedat, però tenia plena consciència del que era i representava dins del context de la HISPANIA. D'aquí aquest NITORIS en un dels seus pergamins, ja que si no pot manifestar clarament les seves potestats, sí que pot proclamar la seva glòria dins del que en aquell moment significava la HISPANIA.

Diner commemoratiu

Creiem que tots els fets i les motivacions que hem comentat pogueren condicionar l'encunyació d'un diner commemoratiu: el de les llegendes CERVARIE - PAX VbS.

En el Simpòsium Numismàtic de Barcelona hem presentat una comunicació en aquest sentit,⁷ ja que en el moment actual es té de fer el trasllat de la ubicació de la seca d'aquesta peça, de Cervera de la Segarra a la Cervera de Rio Alhama. Aquest diner fou magníficament estudiat per el Prof. Udina.⁸ Estudi que es definitiu en la interpretació de la llegenda, així com en l'anàlisi de la tipologia. Per exclusió fa l'atribució a la Cervera Catalana.

El conjunt de motius i condicionaments de la moneda, que fan que es pugui considerar commemorativa del tractat, són:

a) Es té de rebutjar que s'hagi batut a la Cervera de la Segarra, ja que ni la tipologia ni els fets històrics ho recolzen. A l'ensem no encaixa en el context general de les encunyacions comtals.

b) Molts dels fets històrics del regnat d'Alfons VII foren mereixedors de l'encunyació de monedes commemoratives. L'emissió del genet, recorda l'expedició del rei a la vall de l'Ebre i Saragossa. Les de llegenda IMPERATOR, la seva coronació. La dels busts afrontats, la partició del reialme, etc.

c) La tipologia de la peça és mixta: el revers és característic de les emissions aragoneses —arbre de Sobrarbe— batudes a Jaca. L'anvers encara que també té condicionaments aragonesos es té de considerar com de tipus castellà —per les alfes i omegues—. Per tant és de tipologia castellano-aragonesa amb avantatge d'aquesta última.⁹

d) L'arbre de Sobrarbe i les alfes i omegues són característics del segle XII i la conjunció d'aquests símbols amb la creu condicionen que la moneda s'encunyès cap a la meitat del mateix i no gaire més enllà, ja que aquests elements desapareixen de les emissions castellanones i aragoneses poc després del mig segle.

e) El tipus de l'anvers: creu amb alfa i omega té una composició similar als diners batuts per Ramon Berenguer IV a Girona.

f) El diner no tan sols és anònim, sinó que no porta cap intitulació. Creiem que aquest fet té gran importància, ja que les emissions de Castella i Aragó d'aquesta època, quasi bé totes porten el nom del monarca o una intitulació equivalent: IMPERATOR, etc.

g) Com a conseqüència de f), aquesta moneda reuneix les condicions en què Alfons VII podia batre una emissió juntament amb Ramon Berenguer, ja que en la mateixa no hi podien figurar els noms dels monarques, car Ramon Berenguer era feudatari i no usava el títol de REX. Per tant, perquè hi hagués igualtat l'única manera era que no portés nom ni intitulació.

h) El topònim CERVARIE —segons Udina— tan sols pot correspondre a la Cervera de la Segarra o bé a la Cervera de Rio Alhama, ja que les altres 13 poblacions hispàniques amb aquest nom no tenen possibilitats de què en elles es batés moneda en aquesta època. Descartada la catalana, hem d'intentar trobar la gènesi d'aquesta encunyació. Les fons històriques no donen altre ocasió commemorativa que el fet de què és una població castellana de gran proximitat a Tudellèn. No hi ha altre motivació, ja que en la mateixa mai es va batre moneda i tan sols apareix en els documents com un dels castells o llocs que Castella cedeix a Aragó com a penyora de compliment d'algun tractat.¹⁰

i) La llegenda del revers PAX VOBIS, creiem que és significativa d'un acte de pau, a l'estil dels que en aquell moment s'empraven entre dues persones de similar condició. Degut a què aquest fet està imprimit en una moneda, hem d'arribar a la conclusió que deuriem d'ésser de condició reial.

Si busquem un acte d'aquestes característiques: a mitjans del segle XII —per la tipologia— i entre Castella i Aragó —per les alfes i amegues i l'arbre de Sobrarbe —tan sols es donen aquestes condicions en el tractat de Tudellèn.

j) El que aquest diner no porti el topònim TUDELLEN o similar, pot ésser degut a que aquesta població en aquelles dècades unes voltes pertany a Castella i altres a Navarra. S'escolliria CERVARIE, perquè aquesta població sempre és de Castella i com ja hem dit juga un paper actiu com un dels castells o poblacions fortificades que s'entreguen temporalment als reialmes veïns com a prova de bona voluntat.

Creiem que en el moment actual aquestes raons són el suficientment fermes per fer aquesta atribució, esperant que nous fets o documents ho recolzin o anul·lin. Totes aquestes opinions en res alteren la trajectòria rutilant de Ramon Berenguer IV que pel seu esforç, de la mínima possessió de 5 petits comtats catalans va passar a ésser un dels Prínceps amb major poder de l'època i va brillar amb llum genuïna, tal com proclama la intitulació: GLO-RIOSSISIMI NITORIS ISPANIAE.

BIBLIOGRAFIA

1. VILLANUEVA, Joaquín Lorenzo. *Viaje literario a las Iglesias de España*. Imprenta Real. Madrid. 1806. Tomo V.
2. VALDEAVELLANO, Luis G. de. *Historia de España*. 2 tomos. 5.ª edició. Madrid, 1973.
3. SOLDEVILA, Ferràn. *Historia de Catalunya*. 1934.
4. *Liber feudorum maior*. Reconstituïdo por Francisco Miquel Rosell. C. S. I. C. 1945.
5. MARAVALL, José Antonio. *El concepto de Hispania en la Edad Media*. 2.ª edició. Madrid. 1964.
6. SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis. *Historia de España*. Edad Media. Gredos. 1970.
7. DOMINGO FIGUEROLA, Lluís. *Posible nueva atribución de la moneda con leyenda cervarie*. Symposium numismático de Barcelona. Tomo I. 1979.
8. UDINA MARTORELL, Federico. *Una moneda inédita de Cervera*. Numisma, n.º 6. 1953.
9. DOMINGO FIGUEROLA, Lluís. *Tipología comtal catalana*. Symposium numismático de Barcelona. Tomo II. En prensa.
10. GONZÁLEZ, Julio. *El reino de Castilla en la época de Alfonso VIII*. C.S.I.C. Madrid, 1960.